

KUTLU DOĞUM 2009

KÜRESELLENEN DÜNYADA AİLE

TÜRKİYE
DİYANET VAKFI
YAYINLARI

Küreselleşen Dünyada Aile

2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri

Yayın No: 486

Sempozyum ve Paneller Serisi : 46

ISBN 978-975-389-650-1

10.06.Y.0005.486

Yayıncı Sertifika No : 15402

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

1. Baskı, Ağustos 2010, Ankara, 1.000 Adet.

Kapak ve İç Tasarım: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.

Türkiye Diyanet Vakfı İLK SAY Kurulu'nun

29.12.2009 tarih ve 48/8 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve

Mütevelli Heyetinin 05.01.2010 tarih ve 1327/14

sayılı kararıyla basılmıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret

İşletmesi'nin dizgi, fotomekanik, ofset ve cilt tesislerinde

hazırlanıp basılmıştır.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Alinteri Bulvarı 1256. Sokak No: 11

06370 Yenimahalle / ANKARA

Tel : 0312. 354 91 31 (pbx) Faks : 354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

MODERN DÜNYADA AİLENİN DÖNÜŞÜMÜ VE MUHTEMEL GELECEĞİ ÜZERİNE MÜLAHAZALAR ve GELENEĞE DAYALI PROBLEMLER

Yasin AKTAY

Yaşadığımız dünyada aile ile ilgili geleneklere dayalı sorunlardan bahsedebilmemiz için, öncelikle geleneklerin ne durumda olduğunu ortaya koymamız gerekiyor. Yaşadığımız dünyanın modern bir dünya olduğunu kabul ediyoruz ve tanımı gereği modern dünya gelenekleri bir yandan geçersiz kılmış bir sürecin toplam adıdır ama diğer yandan yine işin tabiatı gereği kendi geleneklerini de üretmekten geri durmamıştır. Geleneksel hayat ile modern hayatın karşılaşması hayatın birçok alanında olduğu gibi aile hayatında ciddi değişimler, sancılar veya dinamikler ortaya çıkarmıştır. Bu tebliğde modernlik ve gelenek karşılaşmasının ürettiği bir sorun olarak aile hayatında yaşanan bu değişimin sonuçları üzerinde durmaya çalışacağım. Geleniğin kendisini bize hatırlatan şey bizzat yaşadığımız değişim olduğundan, geleceğe dayalı sorunların muhtemel sınırlarını işaret etmek için modern dünyada ailenin geçirdiği değişimin sınırlarını belirlemeye çalışmakla başlayacağım.

Bugünkü aile yapısının yüzyıl önceki veya daha önceki aile yapısından çok farklı olduğunda herkes hemfikirdir. Hatta aile yapısının sürekli bir değişim seyri içinde olduğunu da herkes görüyor ve yaşıyor. Ailedeki bu değişimin hem nedenlerini hem de sonuçlarını soğukkanlılıkla tespit etmek gerekiyor.

Her şeyden önce ailedeki değişimden bahsedebildiğimize göre, geçmişteki aile yapısından ne kadar farklılık arz etmiş olsa bile hala bir aile gerçeğinin, bir kurumunun var olduğundan bahsedebiliyoruz. Bunu özellikle ailenin bitmiş olduğunu tespit eden veya bitme eğiliminde olduğundan bahseden bir takım karamsar toplumbilimcilere veya bitmesini temenni eden bir takım kehanetlere karşı kaydetmek gerekiyor. Esasen ana-akım toplumbilimciler aile kavramının belli yerlerde karşılaşılabilen ve formatı her yerde belli olan bir kuruluş olmadığı tespitinden yola çıkarak yapılar analizlerini. Aile

dünyanın her yerinde ve insanlığın ilk zamanlarından itibaren rastlanan beşeri ilişki örüntülerinden birisidir. Muhtevası, formu değişebilse de ailenin olmadığı hiç bir toplum tipi yoktur.

Aile hakkındaki Marksist, materyalist ve erken pozitivist tarih, ailenin insanlar arası mülkiyet ilişkilerinin bir sonucu olarak sonradan ortaya çıkan ve devletle aynı paralelde toplumsal eşitsizliklerin kurumsallaşmasını sağlayan bir kurum olarak açıklamışsa da, bu dönem hakkında ortaya koyduğu gerçek bir ampirik veri hiç bir zaman olmamıştır. Tarihin bu tarz okunması tamamen tündengelimsel bir yolla olmuş, ailenin belli bazı işlevleri baz alınarak kurulan bir teori eşliğinde geçmişin retrospektif okumasına dayanmıştır. Marksizmin bu retrospektif okuması onun gelecek ufku tarafından belirlenmiştir. Mülkiyet ilişkilerinin belli bir eşitlik temeline oturacağı bir komünist toplumda aileye de devlete de gerek kalmayacaktı. Bu anlamda “ailenin sonu”nu öngören bütün yaklaşımlar marksizmin bu okumasının saf marksist veya feminist türevleri olmuştur. Onun dışında toplumbilimciler arasında ailenin sonradan meydana gelmiş olduğunu ve herhangi bir gelecekte ortadan kaybolacağını düşünen kimse olmamıştır.

Ancak ailenin gerek kültürler arasında gerek tarih içinde değişik dönemlerde hacmi, işlevleri ve yapısı itibariyle değişim arz ettiği de bir gerçektir. Örneğin ailenin geleneksel toplumdaki yapısı genel olarak geniş aile olarak ortaya çıkarken, en önemli işlevlerinden biri de ekonomik olmaktadır. Böyle bir aile modelinde ailenin sosyalizasyon işlevi de çok önemlidir. Oysa modern kent-sanayi toplumunda ailenin çekirdek yapıya doğru değişmesiyle birlikte gerek ekonomik gerek sosyalizasyon işlevleri büyük ölçüde azalmış durumdadır. Günümüzde ailede geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte köklü değişimlerin yaşanmasını sağlayan en ciddi nesnel etken sanayileşmenin kendisidir. Sanayileşme üretim biçimlerinin yanısıra bütün toplumsal ilişkileri kökten değiştiren bu ailenin yapısı ve işlevleri üzerinde kaçınılmaz ve neredeyse geri alınmayan sonuçları olmuştur.

Sanayi toplumunda aile yapısı genişten çekirdeğe doğru bir değişim kayd ederken, bir yandan da cinsler arası eşitliğin artışı ve aile içindeki rollerinin de değiştiğini görürüz. Cinslerin yasal ve toplumsal zeminde eşitlenmeye yönelmesi, aileye herhangi bir istikrarlı rol ve işlev atfetmeyi de zorlaştırmıştır. Modern aile yapısı giderek bir kopuş trajedisini besler hale gelmiştir. Eşitlenen aile yapısı içinde ebeveynin çocukları eğitmesi, çocukların düzenli ve türdeş sosyalizasyonu, ailenin istikrarlı bir toplumsal birim olma keyfiyeti giderek imkânsız hale gelmeye yüz tutmuştur. Eşitlik duygusu ve kadın ve çocuk haklarının artmasının pozitif sonuçlarının yanısıra, aile ilişkilerini çözen negatif bir boyutu olmuştur. Sanayileşme veya modernleşme tarihinde ailede yaşanan değişimin bir hülasası olarak sunulan bu çıkarsama kuşkusuz tartışılabilir. Tartışmanın en önemli yanı, aile bireyleri arasındaki eşitlik ve demokratik katılım alışkanlıklarıyla ilintili kazanımların bunun sonucunda ailede yaşanan dağınıklığın dramatik sonuçlarına bakıldığında ne ölçüde değerli olduğuyla ilgilidir. Bir diğer boyutu da tabii ki sanayi-

leşme sürecine girmiş bir ülkede bu sonuçlardan ne ölçüde kaçınılabileceğiyle ilgilidir. Bununla ilgili bir başka tartışma çizgisi, eğer kaçınılmaz bir şeye sanayileşme, buna rağmen veya bununla birlikte ailenin yapısı üzerindeki daha farklı sonuçların manipüle edilip edilemeyeceği etrafında yürütülebilir. Sanayileşmenin zorladığı çekirdek aile yapısı, cinsler arası eşitlik örüntüleri, farklı evlilik biçimleri, ortak ikametgâh zorunsuzluğu, aşırı bastırılmış nüfus artışı, eşlerin ekonomik bağımsızlıklarının yarattığı yeni cinsiyet rolleri veya kişilikleri, bütün bunlar son derece önemli istatistiki görüntüler ortaya koymakta iken ailenin geleneksel toplumdakine özgü yapısını ısrarla sürdürmeye çalışmak mümkün müdür? Bu gerekli midir? Bu yönde bir ısrarla hangi değerlerin korunacağı düşünülebilir? Aynı değerleri başka türlü korumanın yolları yok mudur?

Bütün bu soruları çağımızda ailenin yaşadığı değişimlerin küresel ölçekteki seyri ve durumu hakkındaki şu genel gelişmeler eşliğinde tekrar düşünebiliriz:

1. Aile yapılarındaki farklılıklar önemli ölçüde artış kaydetmekte, geniş aileler ve öteki akraba gruplarının etkileri gittikçe azalmaktadır.

2. Eşin özgürce seçilmesi yönünde genel bir eğilim sözkonusudur

3. Ailelerin kendi işlevlerinin önemli bir kısmı başka kurumlar tarafından devralınmaktadır. Örneğin ailenin çocukları eğitime, sosyalle etme işlevleri bu işlere tahsis edilmiş başka kurumlara münhasıran aktarılmıştır.

4. Ailelerin kendi üyeleri ve hayatları üzerindeki etkileri gittikçe azalmaktadır. Bu durum genellikle Müslüman ailelerde de görülen bir durum olmaktaysa da bunun yaşanan daha küresel ölçekteki bir kültürün bir sonucu olduğunu kaydetmek gerekiyor.

5. Gay ve lezbiyen çiftler daha açıkça ve daha yüksek bir meşruiyet düzeyinden faydalanarak birlikte yaşayabilmektedirler. Türkiye’de henüz küresel düzeydekini altında seyrediyor olsa da ve hiç bir zaman genel bir kabul görmese de bu tarz birliklikler yeni aile formlarından bahsedilmesini mümkün kılacak düzeydedir.

6. Aile ile ilgili karar alma sürecinde eşler arasındaki ortak karar alma lehine olmak üzere ataerkil bir tekeli gittikçe daha fazla kıran gelişmeler kaydedilmektedir. Hem evliliğin başlatılması hem de aile içindeki kararların verilmesi bakımından, kadın hakları daha çok tanınır olmuştur.

7. Boşanma oranları artma eğilimini sürdürmektedir. Bu durumun yarattığı en önemli sorunlardan birisi çocukların bütün aile toplumsallaşmasını ebeveynin tek tarafınca alması, bazen, hatta çoğu kez, bunu bile bulamaması oluşturmaktadır. Bu durumun yaygınlığının sanayi ve post-sanayi toplumunun karakteristik bir özelliği haline gelmesi, çocuğun ilk dönem sosyalleşmesinin de profesyoneller eliyle yürütülmesini gerektirmektedir. Profesyonelliğin kurallarıyla işleyen bu sistem içinde çocukların kişiliklerinin tam da şekillenme döneminde kalıcı ve duygusal ilişkiler geliştirmeleri mümkün olamamaktadır.

8. Aile içi şiddetin her türünde eğitim seviyesinin veya daha genel anlamda modernleşmenin sağlaması düşünülen bilinçliliğin aksine paradoksal bir biçimde gittikçe artış kaydedilmektedir. Bu da şiddetin veya eşler arasındaki saygının eğitimle ilgili olduğu yönündeki yargıların ne kadar az sınılanmış klişeler olduklarını gösteriyor. Muhtemelen geniş aile ve akrabalık örüntülerinin hiç hesaba katılmayan, aile içi şiddeti önleyici boyutları bu gelişmeler ışığında yeniden değerlendirilebilir.

Ailede yaşanmakta olan ve gittikçe daha fazla belirginleşecek bu gelişme eğiliminin gelecekte ne tür aile örüntüleri ortaya çıkaracağı konusunda yaygın bir karamsarlık sözkonusudur. Doğrusu bu olumsuz gelişmelerin önemli bir kısmına, bizzat modern toplumun cinsler arası eşitlik konusunda kat ettiği büyük mesafelerin yol açmış olması sözünü ettiğimiz paradoksun somut bir tezahürüdür.

Cinsler arası eşitliğin bazı biçimlerinin uzun vadede evliliğe, hatta kadına karşı işleyen tuhaf bir kazanım olduğu görülmüştür. Bunun en basit örneklerinden biri, mal paylaşımı rejimlerinde görülüyor. Genellikle kadın haklarını korumak üzere geliştirilmiş olduğu açık olan mal paylaşımı rejiminin başta hesaplanmayan sonuçlarından biri evliliğe yönelik ilgiyi ve pratiği ciddi bir biçimde azaltmış olması. Evlilikten önce kazanmış olduğu veya evlilikten sonra daha aktif bir çalışma temposunda kazandığı kendi malını paylaşmak zorunda kalma korkusuyla birçok erkek kolay kolay nikâh akdinin altına girmeye yanaşmıyor. Yasaların kadınlara karşı pozitif ayrımcılık konsepti altında çalıştığı bir ortamda erkekler bir refleks olarak ellerindeki inisiyatifi kendilerini korumaya ayarlayarak kullanmaya yöneliyorlar. Bunun toplumsal sonuçlarından birisi de evlenmeksizin bir arada yaşayan çiftlerin sayısındaki patlama derecesindeki artış ve bu gelişme giderek ailenin aleyhine, dolaylı olarak da kadının aleyhine işleyen bir süreç olarak işlemektedir. Tahmin edilebileceği gibi belli bir yaşa geldiğinde hiç evlenmemiş ama bir kaç birliktelik yaşayarak artık hayatını yalnız sürdürmek durumunda kalmış olan kadınların sayısında da büyük bir artış sözkonusu olmaktadır.

Avrupa ülkelerinin çoğunda ve Amerika'da evlenmeksizin çiftlerin bir arada yaşama tarzı ilişkiler giderek hâkim bir model olmaya yüz tutmaktadır. 1990 yılı itibariyle Amerika'daki her yüz çiftten onu evlilik dışı bir arada yaşama tarzını seçmiştir. Bu oran geçen onbeş yıl içinde epeyce artmıştır. Avrupa'da bu oranın daha da fazla olduğu kesindir. Zira Amerika'da aileyi koruma ve güçlendirme sadece yasalarla sağlanabilen bir şey olmaktan öte, kiliseler ve kent cemaatleri eliyle yaşatılan bir kültürdür. Özellikle sözkonusu olan bir hayat tarzının sürdürülmesi olduğunda yasaların bunu sağlamakta ne kadar etkisiz kalabileceği buna mukabil bu yolun ne kadar etkili olabileceği takdir edilebilir.

Buna mukabil Amerika'da veya Avrupa'da evlenmeksizin bir arada yaşama oranlarının gittikçe artmasını etkileyen faktörler üzerinde durmaya değer. Bunun en önemli sebeplerinden biri modern hayat kültürüyle birlikte gelişen aşırı bireyciliğinin bir çeşit

bencilliğe dönüşmüş olması. Hiç kimse evlilik yoluyla altına imza atacağı sorumluluklar dizisinin altına girmek istemiyor. Evlilikten umabileceği birincil düzey neyse bunu evlenmeden temin edebiliyorsa, temin edebilmenin meşru zemini sağlanmışsa öbür türlüüne yanaşmak için motive edici bir kültürel vasat gerekiyor. Zaten ileri derecede modern hayatın bu kültürel vasatı yok ederek ilerlediğini kabul etmek durumundayız.

Nüfusun planlamasına dayalı bir kültürün tam bir nüfus kısırlığı sorununa çatmış olması da yine bu hayat tarzının bir sonucu olmuştur. Nitekim bugün Avrupa'nın birçok ülkesinde ne kadar çok teşvik edilmeye çalışılırsa çalışılsın, bir kez kazanılmış bulunan nüfusu bastırma kültüründen geri dönülememektedir. Bunun en basit nedeni insanların hayatla ilgili beklentilerinde, planlarında, başka bir insana hayat vermeye, mesai vermeye dayalı bir özveri istidadının, gerekçesinin ve motivasyonunun iyice kaybolmuş olmasıdır.

Esasen, nüfus planlamasını bir ülkenin gelişmesi için zorunlu bir tedbir olarak işlemiş olan sosyolojik analizlerin hepsinin zamanla sorunlu olduğu ortaya çıkmıştır. Ülkelerin fazla nüfusa sahip olması ile toplumsal gelişme arasında üçüncü dünya ülkelerine kabul ettirilen nüfus-bastırıcı propogandanın gelişmiş ülkelerde işlemediği iyice açıktır. 1984 yılında hazırlanan bir Unesco raporuna göre, nüfus ile ilerleme arasında varsayılan ters ilişkinin yanıltıcı olduğu, aslında bu ikisi arasındaki bağıntının o kadar da kesin olmadığı tespit edilmiştir. Buna rağmen bugün gelişmiş ülkelerde bir kez durmuş hatta gerileme eğilimine girmiş bulunan nüfus eğilimini artırma yönünde büyük çabalar kaydedilirken, dünyanın diğer bölgelerine tam tersi bir nüfus ideolojisinin telkin edilmeye çalışılması, basitçe bir Avrupalı hilesi olarak kaydedilebilir. Üstelik bu hileler şöyle de bir ciddi sorunla başatmenin yolunu hala bulabilmiş değildir: Özellikle nüfusla ilgili alışkanlıklar bir kez kazanıldı mı tekrar restore edilmesi, istenildiğinde eski haline getirilmesi son derece zor, telafi edildiğinde belki de tarihsel deveren başka milletlerin lehine dönmüş olabiliyor. Bugün başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın birçok ülkesinde evlenmeye, çok çocuk yapmaya, yani klasik bir aile modeline dönmeye dair yoğun bir devlet çabası olduğu halde, bu yönde ortaya konulan teşviklerin hepsi sonuçta Türk veya sair göçmen nüfuslarına yaramaktadır. Bir kez modern hayat alışkanlıkları kazanmış bir topluluğun geleneksel topluma özgü alışkanlıkları kazanabilmesi gerçekten çok zor olmaktadır. Devletin laik propaganda yöntemleri insanları çocuk yetiştirmenin, hatta aile kurmanın zahmetine katlanmaya ikna edici olamamaktadır.

Amerika'da bu durum nispeten daha az ciddiyette bir sorundur. Zira Amerika hiç bir zaman Avrupa'daki yoğunlukta bir toplumsal laikleşme yaşamış değildir. Orada yaşanan sekülerleşme bile sanayileşme, kentleşme ve kozmopolitleşme süreçlerinin doğal sonucu olarak bir çeşit evrim temposu içinde gerçekleşmiş, dinsel ilişkileri de etkileyen ve doğal yollarla değiştiren bir seyir izlemiştir. Bu durumda dinin etkinliği hiç bir zaman azalmamış, hatta belki de her geçen gün daha da artmıştır. Bu bağlamda aile kavramına, çok çocuk yapmaya, artmaya, çoğalmaya özel anlamlar ve ehemmiyetler

atfeden cemaatlerin varlığı, toplumda aile kavramını sürekli canlı ve saygın tutmaya devam etmiştir. Bu yüzden Amerika'nın birçok yerinde belli cemaatlerle olan bağlantılarından dolayı, beş, altı, yedi, sekiz hatta on çocuklu aileler görmek mümkündür. Burada modern hayatın en ileri düzenlemelerinin yer aldığı toplumsal yapıda bu kadar çok çocuğun ne annenin ne de babanın iş kariyerlerinde bile ciddi bir yoksunluğa yol açmamasını mümkün kılması, aile kavramının modern hayatla birlikte çekirdeğe doğru bir seyir izlemesinin zorunlu olmadığını da düşündürüyor. Esasen hayata dair felsefelerin yoğunluğu ve nitelikleri, bazen son derece geleneksel gibi görünen aile formlarının süregitmesini mümkün kılabilmektedir veya tersi. Mormonlar, örneğin, çocuk doğurmayı ilahi bir misyon olarak intelendirdikleri için, aile efradı tipik olarak çok çocukludur. Aile hayatı son derece kutsaldır, doğrudan Allah'ın merkezde olduğu sıkı bir hiyerarşik yapının bir parçasıdır. O yüzden bütün hayat iyi ve kalabalık ailenin rahatça hareket edebileceği bir şekilde örgütlenmiştir. Amishler de aile hayatını tamamen merkeze alan bir hayat tarzına sahiptirler. Genelde cemaat hayatı üzerinde özelde de aile hayatı üzerinde özenle duran bu cemaat, aile hayatının modern hayatın tahribatına uğramasına karşı direnme üzerine kurulu bir hayat tarzını benimsemişlerdir. Teknolojinin, özellikle tarım teknolojisinin yarattığı boş zamanın insanları toprağa bağımlılıktan kurtaracağı, bunun üzerine de cemaati dağıtacağı endişesiyle, toprak ekiminde traktör ve sair mekanik aletleri kullanmayı reddetmekte, imece usulüyle ama tamamen geleneksel yollarla ekimlerini sürdürmektedirler. Bu yolla cemaat ve aile bireylerinin sonuna kadar bir arada tutulması temin edilmektedir. Bütün işler emek yoğun olduğu için çok çocukluğun ekonomik bir değeri de vardır ilh.

Müslüman toplumlarda ailenin durumuna gelince. Aslında İslam toplumları genel olarak batılı bir modernleşmenin etkisi altındadır. Yukarıda küresel anlamda ailede yaşanan değişimlerden Müslüman toplumların ailesinin etkilenmiyor olduğu söylenebilir. Kuşkusuz batılı ülkelerle aynı oranda olmasa da yukarıda zikredilen hemen bütün hususlarda Müslüman toplumların ailesi aynı paralelde bir gelişme kaydetmektedir. Buna mukabil, yeni islamlaşma dalgasının, Müslüman ailede kadının haklarının farkına varmasında önemli bir etkisi olmuştur. Ancak bu farkındalık okur-yazar olan kentli Müslüman kadının ve erkeğin hayatındaki başka etkilerle bir arada olmaktadır. Bu etkiler, modern-kentli hayat tarzının sürekli beslediği bir bireyleşmenin bütün sonuçlarını mümkün kılmaktadır. Bu anlamda sosyolojik olarak Müslüman ailenin bir tür değişim geçirdiğini kaydetmek mümkün. Daha normatif düzeyde, bu gelişmenin pek hayırlı sonuçlara açılmadığını da söylemek lazımdır.

Burada Müslüman aile için geleneksel ve tarihsel bazı formların idealleştirilmesi üzerinden bir ideal model çıkarmanın tabii ki ciddi sakıncaları vardır. Örneğin ideal bir müslüman bu ailenin çekirdek bir aile mi olduğu, geniş bir aile mi olduğu gibi tamamen yaşanan toplumsal kültürün belirleyebileceği örüntülere bir ideal Müslüman aile tipolojisi olarak bir kutsallaştırma atfetmemek gerekiyor. Doğrusu her bir aile modeli-

nin kendi tarihsel koşulları vardır ve İslami bir hayatın her birinde mümkün olduğunu görmek gerekiyor. Ancak her bir aile modelinin, keyfi olarak benimseniyorsa eğer, hangi değerlerin, hangi duyarlılıkların köreltilmesi uğruna ve hangileri gözetilerek benimsendiği üzerinde iyice düşünmek gerekiyor. Bugün modern nüfus alışkanlıklarını hiç sorgulamaksızın benimsemiş görünen Müslüman ailenin sorunu sadece yaşanan toplumsal hayatın dayattığı, zorunlu kıldığı, mecbur bıraktığı bir yapı içinde var olması değil, aksine dini duyarlılıkların, takvanın, Allah'ın dostluğunun veya Allah'a dostluğun iyice azalmış olmasıdır.

BAŞKAN – Murat Özkul Beyefendi'ye teşekkür ediyoruz, Yasin Bey'in bu sosyolojik analizlerinin yer aldığı "Geleneklere Dayalı Problemler" başlıklı tebliğini, inşallah yayımlandığı zaman daha rahat bir şekilde okuyacağız, faydalanacağız.

Şimdi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Naci Bostancı Hocamıza söz veriyorum. Hocamız size, bu konularda çok konuşan kişilerden birisi olarak belki daha toparlayıcı ve temel kalkış noktalarını gösterecek bir konuşma yaparlar.

Buyurun Hocam.

Prof. Dr. NACİ BOSTANCI – Sayın Başkan, çok teşekkür ediyorum.

Salona bakıyorum, salonun büyük bir kısmı hanımlardan oluşuyor, ön tarafta beyler var. Yaş gruplarını tahmin etmeye çalışıyorum. Başlığımız "Kuşaklar Arası İletişim." Çok çeşitli yaş gruplarından arkadaşlar var, gençleri görüyorum, ellerinde halen cep telefonları duruyor.

Cep telefonları ilginç tabii. Sınıfta duruyor, öğrenciler önlerine koyuyorlar. Ben de soruyorum onlara "Vahiy mi bekliyorsunuz?" diye. Çünkü cep telefonu çağdaş vahiy aracı. Geldiğinde kaçırmamak lazım vahiy.

Kuşaklar Arası İletişim olunca başlık ve böyle salona bakınca aklıma şunlar geliyor: Mümkün olsa, aslında buradaki herkes kuşaklar arasındaki iletişim başlığına uygun şekilde neler yaşadıklarını anlatsalar. Hangi hayal kırıklıkları, hangi kavgalar, hangi dövüşler, hangi gözyaşları, hangi anlama anları ebeveynleriyle, dedeleriyle, anneleriyle, çocuklarıyla. Kimbilir ne kadar ilginç hikâyeler vardır. Resmî söz düzenine sarıp sarmalayarak değil, gerçek ve cüretkâr bir yüzleşmeyle bunları paylaşsak, aslında ne kadar farklı olur. Eminim, annelerin anlatacağı birçok hikâyeler vardır, çocukların da çok hikâyesi vardır. Bir de hikâyeleri yan yana getirmek lazım, bakalım oradan bir sonuç çıkacak mı?

Ben en iyisi kendi hikâyemi anlatayım. Efendim, şimdi 22 yaşında olan bir oğlum var. Bu 14 yaşındayken onunla birlikte Abant'ta bir sempozyuma katılmaya gittik. Çocuk biraz dünya görsün düşüncesiyle. Daha sonra bir ara Abant'ın etrafında, gölün etrafında kendisiyle dolaşırken bir anda oğlum bana döndü ve dedi ki: "Baba, sen kimsin?" "Oğlum, tabii ki bildiğin gibi baban Naci Bostancı. Aynı çatının altında yaşıyoruz." "Tamam, hepsini biliyorum ama senin hayatın, sen ne yaşıyorsun, ne yapıyorsun,

ne düşünüyorsun? Benim, senin hakkında hiçbir fikrim yok.” Bunu söylerken kastettiği, yanlış anlamayın, sürekli dışarıda yaşayan, eve dönmeyen birisi değilim. Akşamları oturup aynı sofrada beraber yemek yiyoruz, televizyon programları üzerine konuşuyoruz, gazetede filan başlığı gördün mü, bunlar üzerinde sohbet de ediyoruz. Ama oğlanın sorduğu soru haklı. Bütün bunların ötesinde, insanlar arasındaki o kritik alana ilişkin soruyu soruyor bana. Yerleşik alışkanlıkların ötesinde, babaanne, çocuk neyse o ilişkiler, kahvaltıda peyniri uzatır mısın, traş oldun mu, ödevini yaptın mı, neyle gidiyorsun dolmuşla mı vesaire gibi konuşmaların ötesinde, insanların belki daha derinliklerine tekabül eden anlam alışverişi. Bizim oğlanın kastettiği böyle bir şeydi ve ben resmî makamlara vermiş olduğum CV’de benzeri üzerinden, tabii ki oğlum beni tanıman gerekir, 1957 Amasya Doğumlu Naci Bostancı, ilkokulu şurada bitirdi... Bu ve buna benzer bir anlatımla onunla bağ kuramazdım. 14 yaşından 22 yaşına kadar geçen süre içerisinde çok çeşitli kavgalar, tartışmalar çerçevesinde o beni bir parça tanıdı, ben de onu bir parça tanıdım. Zaten insan insanı, çoluğu çocuğu da olsa, babası annesi de olsa herhalde bir parça tanıyabiliyor.

Belki, aynı konu insanın kendisi için de söz konusu. Erich Fromm diyor ya “insan hayatı, esasen kendisini tanıma sürecidir.” Öldüğümüz an da, insanın kendisini tanıma konusunda en tekemmül ettiğimiz andır ama ne yazık ki o zaman da zaten hayata veda etme vakti gelmiştir.

Belki geleneksel dünyada kuşaklar arasındaki iletişim başlığını ve bu çerçevede bugün bizim burada konuşacağımız sorunları aklına getirmeyen, hiç bunlar üzerinde düşünmeyen bir hayat sürüyordu. Geleneksel dünya deyince, kırsal hayatı, tarım ve hayvancılıkla uğraşmayı, köylerde yaşamayı kastediyorum ve eminim ki buradaki insanların birçoğunun köye ve o kırsal hayata ilişkin zihninde çok canlı hatıralar vardır. Benim de var. Türkiye’de zaten kimin iki kuşak öncesine gitseniz köye çıkar. Cumhuriyetin başlangıç yıllarında nüfusun yüzde 90’ı köyde yaşıyordu. Toplumun hikâyesi aynı zamanda hepimizin hikâyesi.

Köydeki hayat nasıldır? Köydeki hayat, zamanın ritmine uygun bir şekilde yaşanan bir hayattır, beş vakit üzerine kurulu bir hayattır. Aynı zamanda mevsimlerin dönüşümü üzerine bir hayat, tabiatın sirkülasyonu üzerine bir hayat. Öküzler, inekler karasabanı çeker, adamlar onun arkasında tarlayı sürerler. Her sene bu işi yaparlar, her sene döngüsel bir hayatı yaşarlar. Son bahar gelir yapılacaklar bellidir, bahar gelince yapılacaklar bellidir. Bu arada yıllar geçer, o insanların saçları beyazlaşır, kendilerine benzeyen çocukları doğar, onlar büyürler. O karasabanın önünde koşan ineklerin kendisine benzeyen yavruları doğar, onlar da büyürler. Onların yavruları ile insanların yavruları, yeniden aynı karasabanın arkasında o döngüsel zamanın ritmi içerisinde hayatlarını sürdürürler. Hayatın nasıl yaşanacağı bellidir. İnsanlar çok fazla sorgulamaksızın, çok üzerinde düşünmeksizin, tabiatla barışık bir biçimde o geleneksel dünyada hayatlarını yaşarlar. Örnek modeller bellidir; ana baba, toplumun değerleri vardır, sorgulanama-

yan, üzerinde akıl yürütülmeyen, benim de bir fikrim var diye öne çıkılmayan. O geleneksel dünya içerisinde insanlar ne ailelerinde ne de başkalarıyla olan ilişkilerinde, ne de hayatla olan ilişkilerinde, acaba ben mutlu muyum sorusunu sormadan, o hal neyse yaşadıkları, onunla barışık bir biçimde hayatlarını sürdürürler.

Kuşaklar zaten babalarının bir örneği gibi hep arkadan sökün ettiği için, önlerindeki yaşanan hayat her neyse, onu bir daha yaşayacakları için aynı şekilde, aralarında iletişim veya iletişimsizlik diyebileceğimiz bir durum da söz konusu değildir. Bir iz vardır ve o izi herkes takip eder. Canlılar, bütün canlılar, hayvanlar ve insanlar.

Ama ne zaman ki modern hayat başladı, hayatımızın içerisine olanca hızıyla teknoloji, ulaşım, iletişim, merkezileşme, standartlaşma ve ... O beylik laf vardır ya, baş döndürücü bir hızla her şeyin değiştiği, hayatımıza bunların girmesiyle birlikte her şey yerinden oynadı.

Bunu söylerken, modern zamanlara yönelik bir eleştiri, başımıza da bu teknoloji nereden geldi şeklinde bir itiraz... Hayır, bu değil. Bunlar olacak, bunlar kaçınılmaz, sadece neyle yüz yüzeyiz bunu anlamak bakımından söylüyorum.

Mesela hız. Gitgide daha hızlı bir zamanın içinde yaşıyoruz. Geleneksel dünyada insanların hayatla olan ilişkilerindeki sabırla, şimdi bilgisayarın karşısında programın açılmasını beklerken iki saniye sektiğinde insanın gösterdiği sabırsızlık nasıl da tam bir çelişki oluşturuyor. Oysaki hayatı yaşarken, onunla barışık olmada sabır mühim bir şeydir. Neye sabrettiğimiz, nasıl sabrettiğimiz...

Peru'da Avrupalı turistler And Dağları'na çıkmışlar, yanlarında yerli hamallar, onlar yük taşıyor, Avrupalılar yürüyüş yapıyorlar. Giderlerken, yerliler ikide bir duruyorlar, yükleri indiriyorlar ve bekliyorlar. Tabii Avrupalılar da oradan yürüyor. Biraz daha gidiyorlar, yerliler yine duruyorlar. Sonunda dayanamıyor Avrupalılar, diyorlar ki "Niçin duruyorsunuz, yürümeye geldik, yürüyelim." Yerlilerden birisi diyor ki: "Hızlı yürüyoruz, durmamızın nedeni ruhlarımızı beklemek." Üç adım, beş adım attıktan sonra, biraz yürüdükten sonra And Dağları'ndaki yerliler ruhlarını bekliyorlar. Biz ise hayatı hallaç pamuğu gibi atıyoruz ve ruhumuzdan koştuk mu, kopmadık mı, bunu dahi düşünenecek, bunun muhasebesini yapacak zamanımız yok.

Ruhtan kopma nedir? Ruhtan kopma, bir tarafıyla şüphesiz mistifiye edilebilecek bir anlam çıkarılabilir bundan. Ama diğer tarafıyla ruhtan kopma şudur: İnsanın belli bir mekâna, belli bir yere aidiyet duyarak, orayı anlamlandırarak bağlar kurmasıdır.

Geleneksel dünyada kuşaklar arasında iletişim problemi diye bir başlık çok verimli olmazdı. Çünkü bu ölçüde ruhlarından kopmuş insanlar yoktu. Ama şimdi kuşakların mesafesi de azalıyor, o baş döndürücü sürat kuşakların yaş gruplarını da düşürüyor. Rahmetli Mehmet Kaplan, nesillerin ruhu, demişti. Bunu ifade ederken, muhtemelen nesiller diye adlandırdığı insanların yaş aralığı bir hayli fazlaydı. Şimdi, nesiller deyince, bakıyorum yirmi yaşındaki çocuk on altı yaşındaki çocuktan bahsederken diyor ki, biz

ayrı bir kuşaktanız, onları anlamakta zorlanıyorum, diyor. Aralarında dört yaş fark var. Bizim zamanımızda hiç olmazsa on – on beş yaş gibi mühim bir yaş aralığı mevcuttu.

Kuşaklar deyince değerli misafirler, Türkiye’de hemen akla birtakım kuşaklar da geliyor zengin çağrışımları olan. 68 kuşağı mesela. Bu böyle zengin bir arka planı olan bir kuşak ifadesi. Sonra bir de 78 kuşağı var, on yıllık bir süre. Belki 80’lerin kuşağından, belki 90’ların kuşağından bahsetmek mümkün.

68 kuşağı derken, kastedilen, dünyaya karşı baş kaldıran, isyan eden, alternatif bir düzeni tasavvur eden insanlar, gençliğin önderliğindeki insanlar. Bizde bu işin biraz taklidi oldu, birçok alanda yaptığımız gibi burada da taklidî bir 68 kuşağı ortaya çıktı. Fransa’da –zaten bu işler oradan başlamıştır- isyan eden bu gençler, 68 kuşağı, kapitalizmin her türlü üretim biçimini reddedip, yeni bir dünya kurmak istiyorlardı ve bu yolda devrim yapmaya çalışırken, el attıkları konulardan birisi de aileydi. Onlar, ailenin bir tüketim kalıbı oluşturduğunu, düzene uyum sağladığını, öyleyse insanların serbest ilişkiler marifetiyle hayatlarını sürdürdüklerinde özgür olabileceklerini ve kapitalizmin talep ettiği tüketici birey olma halinden çıkacaklarını düşünüyorlardı. Kır komünleri kurdular. Kır komünlerinde, karı koca, resmen tanınan o yasal aile ilişkilerini hiç hesaba katmaksızın, serbest iradeye dayalı bir birlikteliği pratiğe taşımak istediler. Sonuç tam bir hayal kırıklığı. Kır komünleri yürümedi. Kır komünlerinden alternatif bir aile hayatı çıkmadı. Orada hayal kırıklığı yaşayanlar, birkaç yıl sonra şehirlere geri dönüp, geleneksel yahut da reddettikleri dünyanın modellerine uygun aileler kurdular.

Şimdi, aile uyumu sağlayan bir unsur. Ne anlamda? Geleneksel dünya, modern dünya, teknoloji girdi hayatımıza, iletişimin gittikçe zorlaştığı bir süreç yaşıyoruz. Böyle bir süreç içerisinde yeni yetişen kuşakların bu dünyaya, çevrelere, diğer kuşaklara uyumunu sağlamakta en önemli unsurlardan birisi şüphesiz aile. Kendi içinde birçok problemlere rağmen, kendi içindeki iletişim zorluklarına rağmen aile.

O yüzden, ailenin burada yeni yetişen nesillere, yeni yetişen kuşaklara, o çocuklara hem kendi aralarında ilişki kurmakta hem de böyle bir ilişki üzerinden dünyayla ilişkilerini kurmalarında oynayacakları çok önemli roller var. Ailenin kutsallığına, ailenin önemine atıf yaparken, evet bunun bir tarafı dinî bir anlayıştan kaynaklanıyor, oradaki normlara dayalı bir değerlendirme söz konusu. Ama hiç dindar olmasanız, hiçbir inancınız olmasa dahi, aile kurumunu bir şekilde ortadan kaldırdığımızda, yeni yetişen nesillerin kendi aralarında ve diğer kuşaklarla olan ilişkilerinde onları düzenleyecek, onların bu ilişkileri kurmalarını temin edecek herhangi bir üst otoriteden bahsetmek son derece zor. Üst-otorite derken, burada ailenin üretmiş olduğu iktidar, otorite biçimi, aynı zamanda moral unsurlar taşıyan, çocukları kucaklayıp, sarıp sarmalayan, onlara şefkat ve merhamet gösteren, sevgi gösteren bir yapı. Bunu başka herhangi bir otoritede, başka herhangi bir kurumda bulmaları mümkün değil.

Ama dediğim gibi, iletişim hakikaten git gide zorlaşıyor. Şüphesiz iletişimi zorlaştıran en temel unsurlardan birisi, dil, kullandığımız dil. Kullandığımız dil... Kastettiğim,

birtakım kelimeler, şunlar bunlar değil, her kuşağın dili kendi tecrübelerinin ürünüdür, kendi ilişkilerinin ürünüdür. Ben rahmetli dedemi hatırlıyorum, köyde bütün sabah namazlarına gitmişti camiye. Sabahları bazen şehre giderken ata biner, ilahi söyleyerek giderdi, ben de arkasından yürürdüm, 3 kilometrelik asfalt yola çıkardı. Hayatındaki bütün ilişkileri, çevresiyle ilişkileri hep dinî değerlere atıfla kurardı. Dünyaya böyle bir bakışı vardı dedemin. Oysa babamın bakışı, topraktan koptu, çiftçilikten koptu, o dünyadan koptu memur oldu, biraz bürokrasinin getirdiği düzen içerisinden bir bakıştı. Postanede memur oldu. Bürokrasi dediysem, çok yukarılara çıktığını düşünmeyin. Postanede memur oldu, ama postanedeki memur olma süreci, o ilişkiler ona zamanla ilişkisinden tutun, insanlarla ilişkisine kadar farklı bir perspektif verdi, farklı bir bakış açısı verdi. Postacı Osman'ın oğlu ben Naci Bostancı, doğduğum kasabadan çıktım, başka yerlerde okudum, başka diyarlara gittim, başka kitaplar okudum. Dedemin diliyle, dedemin tabiatla ve başka insanlarla kurmuş olduğu ilişki ile mukayese edilemeyecek tarzda bambaşka bir kavramsal dünyadan, bambaşka bir perspektiften bakıyorum dünyaya.

Kuşaklar arasındaki iletişimi zorlaştıran, aynı zamanda onların tecrübeleri. Bakın, ailenin o otoritesi, o çatısı bazen dilin imkânsız kaldığı yerlerde bir jestle, bir bakışla, bir dokunuşla, bir kucaklayışla bu iletişim kanallarını açabilecek bir potansiyel taşıyor. Bunu da mistifiye etmiyorum, sadece jestlerle olmaz, sadece kucaklamalarla olmaz ama bu dil farklılıklarını, tecrübe farklılıklarını aşkın bir yakınlaşmayı sağlayacak, herhalde en önemli unsurlardan birisi, en temel kurumlardan birisi aile.

Biz, şüphesiz şimdiki kuşaklara baktığımızda, mesela cep telefonlarıyla ilişkileri, teknolojiyle olan ilişkileri, hayattan birtakım beklentilerine yönelik umutları, genel manada en kısa yoldan en çarpıcı şekilde başarılı olma umutları, bu tür trendlerin yükseldiği bir dünyada yaşıyoruz. Onların dünyasına nüfuz etmek mühimdir yani sonraki gelen kuşakları anlamak bakımından, sürekli kendi doğrularımızı anlatmak yerine, yanlış olduğunu düşünsek, hatalı olduğunu düşünsek bile onların dillerine nüfuz etmek için çaba göstermek mühim. Bu çabayı gösterdiğimiz ölçüde onların dünyasıyla herhalde o bağları kurabiliriz.

Burada, sözlerimin sonuna çarçabuk geldim. Sözlerimi Halil Cibran diye Lübnanlı, Amerika'da yaşamış meşhur bir şair vardır ama şarklıdır, doğuludur. Onun Ermiş'in'den bir sözle bitireyim. Diyor ki: "Sana çocukların hakkında sorarlar, çocuklar ebeveynlerin uzağa attığı oklardır, kendilerinden kopup giden oklardır. Onları kendinize benzetemezsiniz ama isterseniz onlara benzeyebilirsiniz." Belki yeni kuşaklarla ilişki kurarken, onları taklit etmek değil de onların dünyasına nüfuz etmek son derece mühim.

Çok teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN – Naci Bostancı Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Kendi ailesinden başlayarak, canlı, zengin bir anlatımla, renkli bir anlatımla konuyu sizlere takdim ettiler. Teşekkür ederiz.

Şimdi, Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Faaliyetleri Merkezi Müdürü Ayşe Hanım... Burada bir başlık var, benim önemli gördüğüm bir şey var burada. Başında bulunduğu merkezin faaliyetleri bağlamında gündeme gelen kadın sorunları konusu. Bilmiyorum kendisi nasıl takdim edecek ama burası bana önemli geldi. Yani, orada ne gibi kadın sorunlarıyla karşılaşılıyor ve bunlara nasıl yaklaşıyor, bunlarla ilgili kendileri bilgi verecekler.

Buyurun Ayşe Hanım.

AYŞE SUCU (Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Kolları Başkanı) – Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.